

QR-kod
maqolaning DOI
sahifasini
ochadi

Shamuratova Nagima Genjemuratovna,
Mixail Vitalevich Markov,
Menlimuratova Saxipjamal Jenisbaevna,
Endirboev Jasur Xasanboyevich,
Joldasbaeva Nurayziya Bekbay qizi.
Saksovl zararkunandalariga qarshi olib
borilgan monitoring kuzatuv ishlari //
«O'zbekiston olimi ayollarining
mamlakat taraqqiyotiga qo'shayotgan
hissasi» mavzusidagi xalqaro ilmiy-
amaliy konferensiya materiallari
(Nukus, 2026-yil 9–10-oktyabr). –
Nukus, 2026. – B. 1425–1428. – DOI:
[https://doi.org/10.66073/ReFocus-
Conf/0910297](https://doi.org/10.66073/ReFocus-Conf/0910297)

«O'zbekiston olimi ayollarining
mamlakat taraqqiyotiga
qo'shayotgan hissasi»

XALQARO ILMIY-AMALIY
KONFERENSIYA
NUKUS, 9–10-OKTYABR 2026

UDK: 63.632.7.77

SAKSOVUL ZARARKUNANDALARIGA QARSHI OLIB BORILGAN MONITORING KUZATUV ISHLARI

Shamuratova Nagima Genjemuratovna¹

Mixail Vitalevich Markov²

Menlimuratova Saxipjamal Jenisbaevna³

Endirboev Jasur Xasanboyevich⁴

Joldasbaeva Nurayziya Bekbay qizi⁵

¹"O'simliklar himoyasi va karantini" kafedrasi boshlig'i, q.x.f.d., professor.

Qoraqalpog'iston qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti

nagima@72 mail.ru

"Biologiya va kimyo" kafedrasi, d.b.n., professor.

Moskva pedagogik davlat universiteti,

³"O'simliklar himoyasi va karantini" kafedrasi 2 kurs doktoranti.

Qoraqalpog'iston qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti

saxipjamal6556@gmail.ru

⁴"O'simliklar himoyasi va karantini" kafedrasi 2 kurs magistranti

Qoraqalpog'iston qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti

jasurendirboev@gmail.ru

⁵"O'simliklar himoyasi va karantini" kafedrasi 1 kurs magistranti

Qoraqalpog'iston qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti

joldasbaevanuraziya@gmail.com

Annotatsiya: Orolqumning Urgu va Surgul hududida yangi barpo etilgan qora va oq saksovullarida rivojlanadigan shishish hosil qiluvchi hasharotlar haqida aniqlanildi.

Kalit so'zlar: Orolqum, o'simlik, gallitsa, tarqalishi, zararlilik darajasi, turlari, sistematika.

Annotatsiya: Вывавлені набухавушніе насекоміе, развівавушніе на внов` посажених черних і беліх саксаулах в Urgu і Surgulskom rayone Aralkuma.

Gilt sózler: Aralkum, rastenie, gallica, rasprostranenie, stepen` vredonosnosti, vidı, sistematika.

Abstract: Swelling-producing insects that develop on newly planted black and white saxaul in the Urgu and Surgul regions of the Aralkum Desert were identified.

Keywords: Aralkum, plant, gallicum, distribution, degree of harmfulness, species, systematics.

Ma'lumki, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2026 yil 12-fevraldagi 48-f-sonli farmoyishiga muvofiq Orol dengizining qurigan tubida, xususan Janubiy Orol – Orolqum hududida 2026 yil davomida 30 000 gektar maydonda yangi barpo etilgan saksovulzorlarni kasallik va zararkunandalardan himoya qilish hamda ularning saqlanib qolish darajasini oshirish bo'yicha kompleks agrotexnik va himoya tadbirlarini amalga oshirish belgilangan.

Qoraqalpog'iston Respublikasi Mo'ynoq tumani hududidagi Janubiy Orol – Orolqum massivining 0-nuqtasidan 70–80 km ichki

hududlarida joylashgan qora saksovul (*Haloxylon aphyllum*) plantatsiyalarida fitosanitar monitoring va himoya tadbirlari amalga oshirildi.

Monitoring jarayonida saksovul o'simliklarida un shudring kasalligi (*Erysiphales* spp.), gallitsa (*Cecidomyiidae*), shiralar (*Aphididae*), tripslar (*Thrips* spp.) hamda boshqa so'ruvchi va kemiruvchi zararkunandalar tarqalishi kuzatildi. Shuningdek, hududning keskin kontinental iqlimi, yuqori sho'rlanish, kuchli quruq shamollar, namlik tanqisligi va yuqori insolyatsiya ta'siri natijasida saksovullarda abiotik stress holatlari qayd etildi.

Mo'ynoq tumani saksovul maydonlarida tarqalgan shish hosil qiluvchi gallitsa zararkunandalarning fenologiyasi

1-jadval.

	Iyul			Avgust			Sentyabr		
	I	II	III	I	II	III	I	II	III
Gallitsa	L	L	L P	L P	L P	L I	I E	I E	E

L –lichinka davri, *P*- gumbak davri, *I*-imago davri, *E*-tuxum davri.

Yuqoridagi jadvalni biologik jihatdan qaraydigan bo'lsak, shish hosil qiluvchi gallitsalar (*Cecidomyiidae*) fenologiyasida odatda tuxum bosqichi 2–7 kun, lichinka esa ancha uzoq davom etadi. Jadvalda esa tuxum bosqichi deyarli sentyabr oyining birinchi dekadasida davom etgan (1- jadval).

Gap saksovul shish hosil qiluvchi gallitsalari (Mo'ynoq tumani sharoiti) haqida ketayotgan e'tiborga olib, fenologiya taxminan yuqoridagicha bo'lishi kerak (bir avlod uchun).

Agarda bir tur emas, balki Mo'ynoq tumanida saksovuлда uchraydigan shish hosil qiluvchi zararkunandalar kompleksi uchun umumiy fenologiya jadvali Siz sanagan, ya'ni uchrashishi mumkin bo'lgan turlarning ro'yxati: *Stefaniola congregata*, *Stefaniola gigas*, *Stefaniola similata*, *Asiodiplosis festinans*, *Asiodiplosis ulkunkalkani*, *Stefaniola deformans*, *Caillardia robusta* hamda o'rgimchaksimonlar (*Arachnida*: *Trombidiformes*) vakillari. Biroq ularning fenologiyasi bir xil emasligi sababli har bir tur uchun alohida qator bo'lishi kerakligi ma'lum bo'ldi, ammo asosan yoz oylarida, ya'ni iyul, avgust va sentyabr oylari davomida umumlashtirilgan jadval ko'rinishiga keltirish mumkin, sababi ushbu yoz oylari davomida zararkunandalarning lichinka fazalarini uchratish mumkinligi aniqlanildi (2-jadval).

Mo'ynoq tumanida saksovuлда uchraydigan shish hosil qiluvchi zararkunandalar kompleksi uchun umumiy fenologiya jadvali

2-jadval.

	Iyul	Avgust	Sentyabr
<i>Stefaniola congregata</i>	L	L	L
<i>Stefaniola gigas</i>	L	L	L
<i>Stefaniola similata</i>	L	L	L
<i>Asiodiplosis festinans</i>	L	L	L
<i>Asiodiplosis ulkunkalkani</i>	L	L	L

	Iyul	Avqust	Sentyabr
Stefaniola deformans	L	L	L
Caillardia robusta	L	L	L

L- lichinka

Biologik samaradorlikni baholash ishlari ishlovdan oldin hamda ishlovdan keyingi 7, 14 va 21 kunlarda vizual va biometrik kuzatuvlar asosida amalga oshirildi. Nazorat va tajriba maydonlarida kasallik hamda zararkunanda tarqalish darajasi, o'simlikning o'sish faolligi, yangi bo'g'in hosil qilishi va umumiy fiziologik holati tahlil qilindi.

Joriy yilda yog'ingarchilik miqdorining o'rtacha ko'rsatkichdan yuqori bo'lishi va havo haroratining nisbatan salqin kelishi kasallik va zararkunandalar tarqalishi uchun qulay sharoit yaratganligi sababli, fitosanitar himoya tadbirlarini keyingi bosqichlarda ham tizimli ravishda davom ettirish maqsadga muvofiq deb hisoblanadi.

Xulosalar

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Saksovul – Saksovul, (*Haloxylon*), amarant oilasiga mansub o'simlik hisoblanadi. Shoxlari va novdalari mo'rt bo'ladi. Saksovullarning asosiy xususiyati – cho'l va sahrodagi shamollardan pana qilib, eroziya tarqalishining oldini oladi. Bu esa hududlar cho'llashuvining oldini oladi hamda sahro ekosistemasining saqlanib qolishini ta'minlaydi.

Shish hosil qiluvchi kana va ikki qanotli pashshalar haqida Rossiya, Qozqstonda tadqiqotlar olib borilgan, ammo qurigan Orol dengizi tubida turli xil zararli organizmlar shakllandi, shu sababli ilk bor mavjud bo'lgan va endi barpo etilgan saksovullarda shish hosil qiluvchi kanalar tur tarkibi bo'yicha aniqlanilgan turlar: O'rgimchaksimonlar sinfi (*Arachnida*), Trombidiform, to'plam shish hosil qiluvchi (*Stefaniola congregata*), katta shish hosil qiluvchi pashsha (*Stefaniola gigas*), o'xshash stefaniola (*Stefaniola similata*), xavfli shish qiluvchi pashsha (*Asiodiplosis festinans*), ulkunqalqon gallitsasi (*Asiodiplosis ulkunkalkani*), deformatsiyalaydigan stefaniola (*Stefaniola deformans*), katta saksovul barg burgasi (*Caillardia robusta*).

Surgul hududi asosan Orol dengizi qurigan tubida joylashgan hudud hisoblanadi. Eng birinchi marta saksovul o'simligini ekish ishlari 2006 yildan boshlangan, ya'ni 2017 yildan oldin saksovul o'simligi bo'lgan, lekin kam sonda ekish ishlari olib borilgan. Hozirgi vaqtda Surgul hududida qari va yosh saksovullarni uchratishimiz mumkin. Zararkunandalarning ba'zi turlari qari saksovulga zarar bersa, ba'zi turlari yosh saksovullarga zarar berishi aniqlandi. Shu sababli ilmiy tadqiqot ishlarini olib borish jarayonida saksovullarning yoshi ham inobatga olinishi kerakligi ma'lum bo'ldi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Marikovskiy P.I. Novie vidi gallic (Diptera, Itonididae) fauni Sredney Azii // Trudi Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. – 1960. – T. 148 c.
2. Mamaev B.M. Galloobrazuyushie nasekomiye saksaulovix lesonasajdeniy // Nasekomiye kak komponenti biogeocenoza saksaulovogo lesa. – M.: Nauka, 1975. 61–82 c.

3. Nurmuratov T. Zashita saksaulov ot nasekomix-vrediteley // Lesnoe xozyaystvo. – 1969. – № 9. 55–56 c
4. Shamuratova N.G. va boshq. / Aral teńiz túbinde jańadan payda etilgen seksewilzarlarda isik payda etiwshi kene hám zıyankesler boyınsha usınıs. – Impress Media, 2025. 40-b.